

ГЛОБАЛІЗАЦІЙНІ ТА ІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ

УДК 351.83

О. В. ЖАДАН

РЕАЛІЗАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ ДЕРЖАВИ В СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВІЙ СФЕРІ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Сформовано науково-теоретичні підходи до визначення співвідношення глобальних процесів у світовій економіці з необхідністю реалізації національних інтересів держави в соціально-трудої сфері. Розроблено рекомендації для врахування в нормативних актах і державних цільових програмах позитивних і негативних впливів глобалізації економіки на соціально-трудої відносини в Україні.

Ключові слова: глобалізація, держава, національні інтереси, соціально-трудова сфера.

Scientific-theoretical approaches are formed to determination of correlation of global processes in a world economy with the necessity of realization of national interests of the state in a social-labour sphere. Recommendations are developed for consideration in normative acts and government programs of the positive and negative influencing of globalization of economy having a special purpose on the social-labour relations in Ukraine.

Key words: globalization, state, national interests, social-labour sphere.

У сучасному глобалізованому світі, незважаючи на посилення взаємозалежності держав, національна політика та національні інтереси продовжують домінувати в їх діяльності, що яскраво простежується на прикладі соціально-трудої сфери. Ключові національні інтереси – забезпечення порядку усередині країни, контроль за ресурсами, відповідальність держави за благополуччя свого населення, ефективність законодавства, податкової політики, стабільність внутрішнього розвитку та нарощування власної потужності спрямовані по суті справи на самозбереження державно організованого суспільства. Ці інтереси є рушійною силою державної політики.

Дослідженням глобальних процесів у світовій економіці, їх позитивних і негативних наслідків для реалізації національних інтересів держави в соціально-трудої сфері займалися такі вчені: У. Альтерматт, Б. Андерсон, І. Валлерстайн, Д. Лук'яненко, А. Колот, Г. Мальцев, Я. Пітерсе, В. Соколов, В. Четвернін, Ю. Шишков та ін.

Метою статті є формування науково-теоретичних підходів до визначення співвідношення глобальних процесів у світовій економіці з необхідністю реалізації національних інтересів держави в соціально-трудої сфері; розробка рекомендацій для врахування в нормативних актах і державних цільових програмах позитивних і негативних впливів глобалізації економіки на соціально-трудої відносини в Україні.

В умовах глобалізації національні інтереси не втрачають своєї значущості, хоча, безсумнівно, ускладнюються, диференціюються, здобувають нові аспекти та виявляють межі свого існування. Як справедливо відзначає французький учений Ф. Моро-Дефарж, “держави й державні кордони продовжують існувати. Звичайно, є чимало способів відкривати ці кордони для міжнародної торгівлі, туризму, переміщення капіталів та інформаційних потоків. Проте держави зберігають за собою право законодавчого регулювання режиму кордонів. Поки будуть залишатися суверенні держави, залишаться й кордони, навіть якщо їх перетинання не зв’язане зі значними труднощами” [7, с. 112].

Слід також підкреслити, що кожна держава має внутрішні потреби й інтереси, які багато в чому визначають її зовнішню політику. Форми та методи реалізації внутрішніх і зовнішніх функцій істотно розрізняються. Так, як діє держава усередині своєї країни, вона не може діяти у взаєминах з іншими державами. Тому представляється передчасним поєднувати внутрішню та зовнішню політику в одну сферу діяльності держави.

Хоча процеси глобалізації розширюють можливості для співробітництва держав у різних сферах, однак не можна заперечувати існування взаємовиключних інтересів, нерівномірностей і перекручувань, наявності безлічі бар’єрів на шляху прогресивного руху.

Виходячи із цього, небезпідставним здається й твердження Б. Андерсона про нездатність національних держав до “конструктивного вирішення багатьох проблем, реальний масштаб яких далеко перевершує їх фізичні кордони” [2, с. 24]. Саме нездатність адекватно, швидко та ефективно реагувати на зміни умов навколишнього середовища з боку держави привела даний інститут до кризи.

Із кризою держави пов’язана криза сучасного суспільства, яку Ю. Хабермас розділяє на три типи.

1. Економічна криза (характерна для раннього капіталізму та проявляється в боротьбі праці й капіталу). Відповіддю на неї стало зростання державного втручання в економіку.

2. Криза раціональності (виникає внаслідок постійного розширення державних повноважень, покладання на державу “недержавних” функцій) – результат нездатності держави примирити різні інтереси капіталу, перебороти “анархію ринку”. На рівні соціальної інтеграції проявляється як криза легітимності (нездатність держави запропонувати стратегію примирення конфліктних інтересів, якими вона намагається управляти).

3. Мотиваційна або криза людської зацікавленості (викликана зростанням державної влади та технікратичного контролю, відбувається на рівні соціальної інтеграції й супроводжується руйнуванням демократичних інститутів, ростом бюрократії) [4, с. 255–259].

Незважаючи на явну невідповідність національної держави вимогам глобалізації, варто звернути увагу на один парадокс. Саме в епоху глобалізації відзначається помітне посилення ролі низки національних держав і загострення протиріч між ними. На думку Я. Пітерсе, зростаюче усвідомлення культурних відмінностей не просто не суперечить глобалізації, це – її функція, форма прояву своєрідного творчого конфлікту. Він вважає, що “інтенсифікація міжкультурних комунікацій, мобільність, міграція, торгівля, інвестиції, туризм – все це сприяє більшому розумінню культурних відмінностей”, а прагнення до їх визнання, у свою чергу, “передбачає додержання вимог рівності, рівних прав, однакового ставлення, іншими словами – єдиного, але різноманітного всесвіту” [8, с. 326].

Більш потужні в індустріальному та економічному відношенні держави демонструють і більш виражене прагнення до зміцнення своїх внутрішніх основ, аж до застосування авторитарних важелів управління. Для деяких зміцнення національної держави є засобом задоволення економічного інтересу, свого роду проявом економічного прагматизму (“глобального егоїзму”), прагненням політичних і економічних еліт, використовуючи ідею націй, до отримання певної вигоди з важко контрольованих процесів глобалізації. До речі, як прояв такого “глобального егоїзму” можна розглядати й абсолютний суверенітет національних держав, що йде врозріз із загальносвітовими цінностями та віяннями часу, що створює живильний ґрунт для міжнародної конфліктогенності та хаосу багатовладдя.

У той же час передачу державою частини своїх функцій на субнаціональний рівень можна розцінювати не як її слабкість, а навпаки, прояв сили, точного розрахунку.

Але найбільш важливі зміни ролі держав в епоху глобалізації відбуваються в економічній і фінансовій сферах, які В. Коллонтай пропонує розділити на кілька моментів.

1. Стрімке формування нової моделі державного розвитку – експортоорієнтованої з мінімальним соціальним перерозподілом, зі збитковим внутрішнім ринком і зростаючою кількістю неефективних секторів. Це веде до різкої майнової диференціації суспільства та збільшення частки населення з низькими доходами, звуженню господарської ролі багатьох держав.

2. Переорієнтація господарської діяльності держав з питань внутрішнього економічного розвитку та соціального забезпечення на більш активну участь у конкурентній боротьбі на світових ринках.

3. Постійне, оперативне, гнучке, маневрене пристосування до умов бурхливого науково-технічного прогресу, що вимагає більших фінансових витрат і підтримки високого освітнього потенціалу населення.

4. Зростання ролі дипломатичної складової конкурентоздатності країн, відкритого лобювання державою національного бізнесу на зовнішніх ринках, що впливає на вільну економічну конкуренцію.

5. Перенесення частини державних функцій з регулювання валютно-фінансової сфери на наддержавний рівень [5].

Прагнення держави збільшити ступінь регулювання економіки неминуче веде до посилення й розширення бюрократичного апарату. Але небезпека не в збільшенні бюрократичної складової як такої, а в її оптимальній достатності. На думку Г. Мальцева, “держава, очевидно, приречена бути бюрократичною, і ставитися до цього треба не тільки з позицій критичних теорій бюрократії, але й з урахуванням політичної соціології М. Вебера, що розглядав бюрократизацію як елемент формалізації й раціоналізації владних відносин” [6].

Ще однією з головних тенденцій світового державного розвитку сьогодні є поступовий, але все більше помітний перерозподіл влади між існуючими (традиційними) суб’єктами міжнародних відносин і новими діючими акторами – зміщаються самі центри володарювання.

З поширенням глобалізації, вважає Ю. Шишков, більша частина державного суверенітету перерозподіляється між локальними, регіональними й всесвітніми регулюючими інститутами за принципом субсидіарності, відповідно до якого владні повноваження національних держав делегуються на той інституціональний рівень – наддержавний або субдержавний (регіональний, муніципальний), на якому дана конкретна суспільна потреба задовольняється щонайкраще [12, с. 21]. В особливостях економічного й соціального розвитку світу В. Соколов бачить створення передумов формування, з одного боку, укрупнених регіональних об’єднань, а з іншого – глобальних екстериторіальних спільнот [9, с. 14].

Зміни в публічно-владній сфері накладають відбиток на людей. Сучасний стан суспільної й індивідуальної свідомості все частіше характеризують категоріями “занепад”, “розчарування”, “песимізм”. І. Валлерстайн головну причину подібного настрою бачить у втраті віри в державу як багатівікового “провідника реформ й оплоту особистої безпеки”. “Чим менше легітимності визнається за державами, тим складніше їм нав’язувати порядок або гарантувати мінімальний рівень соціального благополуччя. І чим складніше ставало державі виконувати ці функції, які для більшості людей є розумною підставою існування держави, тим менше легітимності за ним визнавалося”, – вважає І. Валлерстайн [3, с. 203].

Цієї ж позиції дотримується й У. Альтерматт, вважаючи, що саме “у період катастроф люди повертаються до колективної ідентичності, що надає їм почуття безпеки. Однак духовна дезорієнтація сприяє апартеїдному мисленню, за яким стоять ірраціональні жахи перед “іншими”, інакшими” [1, с. 23]. Оцінюючи негативні наслідки даної ситуації, У. Альтерматт звертає увагу на те, що в часи соціальних конфліктів “інші” здаються погрозою status quo і місцеві жителі апелюють до націй, щоб зробити державу гарантом їх традиційних прав володіння. Як приклад “цивілізованих” проявів подібної свідомості в сучасних державах можуть розглядатися такі норми національних законодавств, як обмеження на придбання земель і контрольних пакетів акцій підприємств, заборона на роботу в держапараті та на фінансування політичних партій для іноземців.

Важливе значення в дослідженні сутності та призначення держави саме у соціально-трудовій сфері має її аналіз через призму феномена справедливості. Відправним пунктом до розуміння цієї проблеми є підходи таких учених, як К. Поппер (цивілізаційним орієнтиром називає “відкрите суспільство”, віддаючи перевагу свободі над справедливістю), В. Чиркін, визнаючи необхідність перегляду ролі держави, виступає за підвищення саморегулювання суспільства та відповідальності людей за власну долю [11]. Як орієнтир соціального розвитку він називає державу добробуту (загального добробуту) – welfare state (вона розглядається з точки зору соціального підходу, під яким розуміється держава, що сприяє праці, підтримує власну працю людини), а також плюралістичне “соціетальне” суспільство (засноване на взаємній підтримці індивідів і різних соціальних верств та поєднанні державного регулювання і саморегулювання суспільства). Відповідно до цього підходу сучасна соціальна держава зобов’язана забезпечувати тільки основні потреби людини (інфраструктуру, освіту, охорону здоров’я, прожитковий мінімум), але при цьому людина повинна спиратися на свою власну працю, вкладати її в розвиток суспільства, одержуючи пропорційну частку суспільного продукту [11].

Необхідно звернути увагу на проблему соціальної справедливості й несправедливості глобального порядку, що формується. У цьому зв’язку можна сказати, що сьогоднішня криза справедливості, відхід від розуміння справедливості в якості “державного блага” є не тільки проявом загальної кризи держави, але й результатом зниження статусу й авторитету міжнародної права, що претендує на роль головного регулятора зовнішньополітичної взаємодії між країнами. Тим часом, саме принцип справедливості, виражений у наданні реальної можливості всім без винятку країнам забезпечувати гідний рівень життя населення, пом’якшувати соціальну нерівність, є однією із головних умов міжнародної політичної стабільності.

Важливого складового сучасного розуміння справедливості у світі виступає прийняття розвиненими країнами на себе своєрідного цивілізаційного тягаря, що виражається у поєднанні фінансових, технологічних та інтелектуальних зусиль, спрямованих на вирішення глобальних проблем світу (у першу чергу екологічних і демографічних).

Із проблемою справедливості споріднене питання про соціальну роль держави у світі, яке за всіх часів було наріжним каменем визначення її сутності. В. Четвернін називає обмеження держави, законодавця уявленнями суспільства про справедливість “одним з важливих аспектів демократичної правової державності, а саме це і є умовою легітимності політичного панування, легітимності законодавства” [10, с. 24]. Соціальні зобов’язання держави – її компенсація громадянам, що визнають право даного публічного інституту на легітимне насильство, за їх лояльність.

З’ясування соціальної природи держави нам необхідне для формування більш зваженого ставлення до економічних суб’єктів і, зокрема, транснаціональних корпорацій, що претендують на роль головного суб’єкта в

процесі прийняття політичних рішень і визначенні національної стратегії. Так, держава поступається бізнесу в ефективності організації та функціонування. Але підпорядковані винятково досягненню головної економічної мети – одержанню прибутку – корпорації онтологічно не здатні підмінити собою державу: економічна діяльність приватних структур діаметрально протилежна цілям соціального публічного управління. Г. Мальцев, аналізуючи характер економічної влади, приходять навіть до висновку не тільки про її ієрархічний характер, але й недемократичної сутності: “сама по собі система економічної влади, де домінує хазяїн-власник, базується на засадах жорсткого авторитаризму, вона – відкрито недемократична та у принципі недемократизована система” [6, с. 356].

На підставі сказаного можна припустити, що конфлікт між державою та суб'єктами економічної діяльності не можна усунути в принципі. Отже, сприйняття підприємства як соціального інституту є скоріше утопією, ніж реальністю. Такі функції, як соціальна допомога, соціальний контроль, інвестування в “людський капітал” – тобто все те, що становить зону політичної відповідальності, основу “соціальної поведінки” держави – важко погоджуються із сутністю діяльності корпорацій (разом з тим це не виключає того, що ряд корпорацій бере на себе, іноді вимушено, виконання окремих соціальних функцій, зокрема мова йде про функції підтримки порядку на певній території). Навпаки, безвідповідальність бізнесу, що вийшов за межі національних кордонів (і інтересів), є одним з головних викликів сучасності, змушує по-новому задуматися над способом його цивілізованого “приборкання”.

Проведений аналіз дозволяє зробити деякі висновки й запропонувати рекомендації для врахування в нормативних актах і державних цільових програмах позитивних і негативних впливів глобалізації економіки на соціально-трудова відносини в Україні, а саме:

1. В умовах глобалізації такий параметр, як дешевизна робочої сили, практично втратив своє значення. Вирішальним фактором конкурентоздатності й, відповідно, об'єктом управлінського впливу, стає якість робочої сили: рівень освіти, професійна підготовка, кваліфікація, досвід роботи. Така ситуація зумовлює посилення конкуренції між країнами за рівнем кваліфікації працівників, зростання вимог до кваліфікації працівника, попиту на кваліфіковану працю, на працівників, що володіють суміжними професіями, здатних до освоєння нових знань і навичок, до перенавчання.

Посилення впливу держави в соціально-трудова сфері необхідно здійснювати на основі істотного збільшення державних інвестицій у науку, наукове обслуговування, освіту, розширення участі в міжнародних проєктах, спрямованих на розвиток й удосконалювання системи освіти й професійної підготовки, створення механізму орієнтації підлітків на одержання завершеного загальної та професійної освіти, навчання випускників основним правилам і прийомам поведіння на ринку праці: способам пошуку роботи, заповненню документів, основним трудовим нормам тощо.

2. Необхідне всебічне сприяння держави розвитку інфраструктури інформаційного суспільства, що призведе до радикальних змін не тільки в галузі техніки та економіки, зайнятості і кваліфікації робочої сили, але також і соціальної структури суспільства і його системи цінностей.

3. Оскільки витрати та вигоди від глобалізації, єдність і протиріччя інтересів одночасно проявляються як у самих країнах, так і далеко за їх межами, то й проблеми не можуть вирішуватися лише за допомогою міждержавного співробітництва. Необхідно сформувати внутрішньодержавні механізми соціально орієнтованого перерозподілу вигід і витрат глобалізації, засновані на посиленні ролі уряду у внутрішньоекономічній сфері та взаємодії із зовнішнім світом, спрямованим на зниження уразливості, мінімізацію соціальних витрат, пов'язаних із глобалізацією.

4. В умовах глобалізації економіки необхідна державна підтримка зайнятості за рахунок розширення експорту вітчизняних товарів, розвитку гнучких високотехнологічних робочих місць нового типу, зростання інвестицій у людський капітал, продовження часу перебування молоді в стадії навчання й професійної підготовки, підвищення ступеня відповідності працівників вимогам робочих місць, скорочення структурного та фрикційного безробіття внаслідок своєчасного перенавчання працівників, поширення оволодіння суміжними спеціальностями, більше повної інформації про вакансії на ринку праці.

Однозначно оцінити вплив глобалізації економіки на соціально-трудова сферу практично неможливо, адже баланс позитивних і негативних наслідків постійно змінюється. Країнам необхідно адекватно реагувати на глобалізаційні процеси, щоб адаптуватися до нових умов і скористатися шансами, які надає інтернаціоналізація світової економіки.

Література:

1. *Альтерматт У.* Етнонаціоналізм в Європе / У. Альтерматт ; [пер. с нем. С. В. Базарновой]. – М. : РГГУ, 2000. – 472 с.

2. *Андерсон Б.* Нации и национализм / Б. Андерсон, О. Бауэр, М. Хрох и др. ; [пер. с англ. и нем. Л. Е. Переяславцевой, М. С. Панина, М. Б. Гнедовского]. – М. : Праксис, 2002. – 245 с.

3. *Валлерстайн И.* Анализ мировых систем и ситуация в современном мире / И. Валлерстайн ; [пер. с англ. П.М. Кудюкина] ; под общ. ред. к.полит.н. Б. Ю. Кагарлицкого. – Спб. : Университетская книга, 2001. – 375 с.

4. Глобальна економіка XXI століття: людський вимір : [монографія] / [Д. Г. Лук'яненко, А. М. Поручник, А. М. Колот та ін.]. – К. : КНЕУ, 2008. – 420 с.

5. *Коллонтай В. М.* Эволюция западных концепций глобализации / В. М. Коллонтай // Международная экономика и международные отношения. – 2002. – № 2. – С. 33–37.

6. *Мальцев Г. В.* Понимание права. Подходы и проблемы / Г. В. Мальцев. – М. : Прометей, 1999. – 435 с.

7. *Моро-Дефарж Ф.* Введение в геополитику / Ф. Моро-Дефарж. – М. : Конкорд, 1996. – 635 с.

8. Питерсе Я. Н. Глобализация и культура: три парадигмы : [хрестоматия] / Я. Н. Питерсе // Этнос и политика ; авт.-сост. А. А. Праззаускас. – М. : УРАО, 2000. – 487 с.

9. Соколов В. Контуры будущего мира: нации, регионы, транснациональные общности / В. Соколов // Международная экономика и международные отношения. – 2001. – № 3. – С. 14–21.

10. Четвернин В. А. Демократическое конституционное государство: Введение в теорию / В. А. Четвернин. – М., 1993. – 458 с.

11. Чиркин В. Е. Общечеловеческие ценности, философия права и позитивное право / В. Е. Чиркин // Право и политика. – 2005. – № 8. – Режим доступа : http://www.law-and-politics.com/paper.shtml?a=8_2000&o=0

12. Шишков Ю. Внешнеэкономические связи в XX в. – от упадка к глобализации / Ю. Шишков // Международная экономика и международные отношения. – 2007. – № 8. – С. 20–27.

Надійшла до редколегії 23.11.2011 р.

УДК 316.42:304

М. В. КРАВЧЕНКО

НАСЛІДКИ ГЛОБАЛЬНОЇ МІГРАЦІЇ ДЛЯ ВІТЧИЗНЯНОЇ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ

Проаналізовано наслідки глобальної міграції для вітчизняної системи соціального захисту. Запропоновано шляхи подолання негативних наслідків глобальної міграції для системи соціального захисту населення України.

Ключові слова: система соціального захисту населення; глобальна міграція.

The analysis of consequences of global migration for domestic system of social protection is carried out. Overcoming ways consequences of global migration for system of social protection of the population of Ukraine are offered.

Key words: system of social protection of the population; Global migration.

Глобальна міграція стала звичним явищем для більшості країн світу. Щороку мігрує 28 – 33 млн осіб, тобто кількість мігрантів перевищує третину приросту світового населення [5]. Привабливими країнами для мігрантів є США, Іспанія, Італія, Канада та Росія. Найбільший потік мігрантів спостерігається з Мексики, Китаю, Індії, Пакистану. Україна входить до тридцятки країн, переважно бідних, громадяни яких стають мігрантами.

Проблема міграції виступає одним із важливіших факторів як позитивних, так і негативних глобальних процесів. З одного боку, триває зближення і